

להציל את הישיבה מהתמוטטות. אאמו"ר נשאר במקומו, ונפל בגורלו לדאג בשעה זו לכלכלת הישיבה: בלי הכנסה, הוטל עליו להרגיע את הנושים הרבים ולספק במדת מה את תביעותיהם, ויחד עם זה להמשיך בהתזקת התלמידים וצרכיהם... בתקופה זו אנו שומעים — הפעם הראשונה והאחרונה! — ביטוי כזה: „... ובכן עוד מעט והיתה קאטאסטראפה נוראה בשבוע העבר... והחנויות חדלו לתת גם „כלכלה" קטנה, ויותר מהכל כי רפו ידי ואמרתי נואש חלילה...“ (מכתב אל הגרי"ז דבורץ מיום א' שלח תרצ"א).

ובתוך תקופה זו כותב אאמו"ר, מאידך: „בקצרה אומר כי מצב הרוחני של הישיבה טוב מאד, לא היה כמוהו זה שנים רבות בשקידה ופלפול דאורייתא כן ביראה ובדעת ב"ה, גדולי הכשרון הולכים ומתרבים כ"י והישיבה מלאה חיים של תורה ומוסר“ (מכתב אל הגרי"ז דבורץ שליט"א מיום ב' תולדות תר"ץ). פירוש הדבר, כי דוקא כאשר אאמו"ר נכנס לעובי הקורה של מצוקה נוראה זו, הרים רמתה הרוחנית של הישיבה, ועבד עבודתו הרוחנית ביתר שאת ויתר עוז.

פרצה מלחמת העולם השנייה. הגרי"א שר זללה"ה שהה אז בשווייץ, ומשם עלה לא"י. אאמו"ר נ"ע נשאר לבד עם הישיבה.

מיד עם בניסת הרוסים לליטא הוחמרו מאד תנאי קיום הישיבה: הופקע בנין הישיבה והפך מקום בידור. אאמו"ר ראה בזה „מדה כנגד מדה" ואמר בשיחתו: „מן השמים גילו, כי הישיבה היתה מקום-נופש — אכלו ושתו, נחו ובאו לישיבה להשתעשע קצת בפלפול התלמידים...!“ ובעקבות החמרת המצב: „תמיד חשבנו, כי קיימנו את התורה מעוני, והנה — נוכחנו לדעת, כי ביטלנו אותה מעושר...“ על דרך זו עסק ברוב שיחותיו בתקופה ההיא בחשבון-נפש מעמיק של הכלל והפרט. הוא ביקר בחריפות את האדם אשר מרוב להיטותו אחרי בצע וכבוד נשאר רחוק מן האמת והוקיע את ההנהגה של רחבות ומותרות שלא פסחה גם על עולם הישיבות.

— הוקם הגטו בסלובודקה. בני הישיבה והכולל נהיו עובדי כפיה. במשך כל שנות הגטו לא פסק פומיה מגירסא ומוחו ולבו מלהגות מחשבות בתורת היראה. כאשר בני הישיבה אך התרגלו קצת בעבודת הפרך, התחיל שוב להגיד לפניהם שיחות בכל ליל שבת (*).

בכל חשכת השואה לא נפל אאמו"ר ברוחו. תמיד היה ער ורענן, ובימים החשוכים ביותר לא סרה הארת פניו ממנו. פעם בזמן ה„אקציות“ הגדולות ירד פחד, אבל ודכאון-רוח איום על תושבי הגטו. הגיע ליל שבת, ואאמו"ר הבחין

(*) לו זכינו, היו כל שיחות אלו בידנו היום, כי רשם אותם תמיד. בעת היסול הגטו נטמנו יחד עם כתבי הגאב"ד דקיבנה זללה"ה. למרבה הצער, כאשר חפשו התלמידים שהטמינו אותם, אחרי עזיבת הגרמנים את הגטו — לא מצאום עוד, ולא נודע גורלם.

על פני תלמיד מקורב ייאוש ועצבות. אאמו"ר העיר לו, כי ש"ק יש לקבל מתוך שמחה. (**)

היו זמנים שבבית שרר רעב איום. כאשר הצליחו בני ביתו להגיש לו מעט אוכל, סעד כדרכו, במתינות ובשלוחה, ולא היה ניכר כלל כי זה מזמן לא בא אוכל לפיו.

— מי היה יכול לשים לב לגורל זולתו בימים המטורפים ההם! בעמוד רבבות בכיכר המסדר בעת ה„אקציה“ הגדולה, הרי כל אחד נשם לרוחה כאשר עבר לצד „הטוב“, פירושו שהפעם ניצל ממות... לא כן אאמו"ר נ"ע: כאשר עבר לצד החיים, ככה כל אותו יום בלי הפוגות על כל אחד ואחד ממכיריו שראה עובר לצד הגידונים למות. עם כל ידיעה שנתקבלה על נידונים להירצח שפך מחדש נחלי דמעות. הן גם במצב זה היתה כל המיית לבו נתונה לנשיאת עול עם חברו.

— איש ההלכה היה, כאז כן גם בתקופת השואה עם שאלותיה הנוראות. כמובן, בחייו הפרטיים לא עשה צעד שלא היה מבוסס על ההלכה. דוגמה קטנה: בכניסת הגרמנים לקובנא ברחו כל תושביה היהודיים. גם אאמו"ר נסע אל מחוץ לעיר. שאלהו אח"כ אחד ממקורביו מה ראה על ככה להמלט מן העיר הדור בלבד, כאילו הולך אל הישיבה? אאמו"ר השיב: „הלכה היא — אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם את עצמו מן הרבנות שלו“ (סנהדרין צב:).

שאלות נוראות הציעו תלמידיו לפניו. מעולם לא איבד עשתונותו, ובצלילות הדעת השיב לשואליו. בהלכות החמורות ביותר. (בקי נפלא היה בהלכות, ומה גם שכל משאת נפשו בלימוד גפ"ת היתה תמיד, להגיע להלכה ברורה למעשה).

במאמר „חנוכה“ (תרצ"ט) מביא אאמו"ר את הגמ' בסנהדרין צ"ט: „אפיקורס כגון מאן, אמר רב יוסף כגון הני דאמרי מאי אהנו לן רבנן בו' ארנב"י מהכא גמי ש"מ שנא' ונשאתי לכל המקום בעבורם.“ הרי רנב"י מביא ראיה מסודם, שאם היו שם עשרה צדיקים היו מצילים את כל המקום. אאמו"ר מדייק מזה, כי העצה של „עשרה צדיקים“ הלכה פסוקה למעשה היא, שהרי מי שאינו מודה ביכולת הצדיקים להציל — אפיקורס נקרא. ואכן השתמש אאמו"ר בהלכה זו למעשה: הוא קבע „ועד מוסרי“ עם עשרה מתלמידיו שנשארו בחיים בשנות הגטו האחרונות. כל אחד מהם התחייב לשמור כל תקנה שתתקבל על דעת אאמו"ר, כדי להכנס עי"ז בגדר „עשרה צדיקים“ — אולי בזכותם תינצל העיר. „ועד“ זה נפגש מדי שבת בשבתו בבתי המלאכה אשר שם גם אאמו"ר היה מוכרח להימצא כל יום, ושם דנו יחד על עבודתם המוסרית...

(**) מאריה דעובדא הרב מרדכי צוקרמן שליט"א, שמסר לנו רוב הידיעות המבואות

גם בערפלי השואה לא זו אאמו"ר מדרכו, לברר כל ענין העומד על הפרק — על פי ההלכה הפסוקה בש"ס ופוסקים. רק אדם גדול כמותו שחש בגופו את כל יסורי הגיהנום שבתקופה ההיא, היה רשאי ומוסמך לברר דעת תורה, על מה הגיעתנו כל הרעה הזאת. אאמו"ר חרד על הדבר, חיפש ומצא שתיים עשרה סיבות שהמיטו, בגזרת עליון, את השואה על עם ישראל. הדברים נוסחו אז בכתב (*), אאמו"ר נ"ע הקריא אותם לפני הנאספים — בני הישיבה לשעבר, וקרא לכולם לקבל על עצמם שיתחזקו בכל הדברים האלה אם יזכו להישאר בחיים, ואלו הם :

א. אמונה	ז. בטול תורה
ב. שמירת שבת	ח. אהבת ריע-וישראל.
ג. טהרת המשפחה	ט. חסד
ד. זהירות ממאכלות אסורות	י. הסתפקות
ה. רבית	יא. בטחון
ו. חנוך הבנים בדרך התורה	יב. ארץ ישראל

„אפילו על עבודה זרה נוח לאדם למסר נפשו על ידי קפיצה לתוך האש יותר מהליכה אטית לאש, כי הקפיצה יש בה התפעלות, ולשעה קלה, והליכה יש בה אריכות זמן, ועת לחשוב . . . ” (אמונה ומסי"נ, ש"ק ויחי תרח"ץ).

שנות הגטו היוו התכוננות מעמיקה ועקבית לקידוש השם. עוד מתחילת ימי הגטו חרות עמוק בלב הנשואים לחיים הזכרון ממעמד מזעזע : בימים ההם מצא מקלט בבית אאמו"ר נ"ע הגאון ר' אלחנן וסרמן וצללה"ה. ויהי היום, כאשר מחוץ שיכלה חרב, ומחדרים אימה, ובבית נאספים תלמידי חכמים רבים — פנה אאמו"ר נ"ע אל הגר"א וסרמן וצוק"ל ובקש ממנו להגיד לפני הנאספים שיעור בהלכה. הלה תמה למשמע הדברים, כי עת כזאת אינה מסוגלת לצילותא דשמעתתא. אולם אאמו"ר הפציר בהגרא"ו ודרש ממנו שיכין שיעור על הסוגיא דקידוש השם — מענינא דיומא. הגאון הצדיק הזה לא סירב עוד, ובעבור שעות מספר יצא מחדרו והגיד שיעור בסוגיא הנ"ל. אחריו הפטיר אאמו"ר במאמר מוסרי עמוק ומלהיב על אותו נושא. מעמד זה השאיר רושם עז על כל הנוכחים, זיעזע וחישל אותם כאחת.

והנה הגיעו ימיו האחרונים של גטו סלובודקה. (***) אאמו"ר הוכה אכזרית כאשר הגרמנים גילו את הבונקר בו הסתתר עם עוד כמה מבני הישיבה, והועבר לביה"ח של הגטו. תוך חירוף נפש בקרוהו מקורביו שם, ואאמו"ר נ"ע אף בקש מהם שישארו אל מקום המסדר של שרידי הגטו — ונמוקו עמו : יונה הנביא

(*) עי' הר"מ צוקרמן שליט"א, ורשמם אחרי המלחמה לעצמו מתוך הזכרון.

(**) רוב הדיעות בקטע זה מסר לנו הרב שמואל יעקב רוז שליט"א, האבד"ק מינכן.

אמר אל אנשי הספינה „שאוני וחטילוני אל הים“ (יונה א, יב). לכאורה המלה „שאוני“ היא מיותרת. הסבא וללח"ה מעיר על זה, כי יונה בקש להרויח זמן-מה עד שירד ויטבע בים, כי רגע אחד של חיים — דבר גדול הוא למאד. „במצב זה אני היום“, הוסיף אאמו"ר נ"ע, „כי עלי להשתדל לזכות לרגע נוסף של חיים“ (ידוע היה כי הגרמנים יציתו באש את ביה"ח על החולים שבו). כאשר ניסו לתרים את אאמו"ר, סבל כאבים כה נוראים שנוכח לראות שאי אפשר להוציאו משם. לאחרון התלמידים שביקר אצלו אמר, כי הוא מקבל על עצמו באהבה את דין שמים, אך על זאת לבו הומה בקרבו, על צלם האלקים כי יתחלל ע"י רשעים הללו — — .

„ואתבת את ח' אלקיך בכל לבבך — פירושו : לבטל את כל מדות וכחות הנפש. אך אז עוד נשאר רצון החיים עצמו אשר כל אשר לו יתן בעד נפשו. אבל „בכל נפשך“ — הלא הוא גם ביטול רצון החיים, גם ביטול ערך השכל של האדם האומר : „מוטב שיחלל שבת אחת בכדי שיקיים שבתות הרבה“ . מסירת נפש, אם האדם בדעה צלולה בשעת המעשה, הרי הוא זיכוכ הנפש עד קצהו, הפשטה של כל נגיעה עצמית...“

מאמר חסד וקיום העולם ג' תולדות תרצ"ט

בדעה צלולה מסר אאמו"ר נ"ע את נפשו, וזיכך את עצמו עד הקצה.

שנים מאחינו נספו בחיי אאמו"ר : אחינו הבכור ר' אליעזר ע"ה, שהובל ביום כ"ה מג"א תש"א עם עוד חמש מאות צעירים, כולם חסונים וגבורים, למקום בלתי-נודע ולא ראינוהו עוד. הוא אשר סבל ביותר בתקופה שאחרי פטירת אמנו ע"ה, כי מצב אחיו הקטנים נגע עד ללבו הרגיש, וכמעט ולא התאושש ממהלומה זו בתקופה האחרונה למד בשקידה גדולה כל היום ומעוטר בתפלין אחר התפלה — עד בא יום פקודתו. אאמו"ר ציין בפני תלמידיו את מדרגתו הרמה בעת ההיא. אחינו השלישי, ר' זאב ע"ה, תלמיד ישיבות טלז וסלובודקה, נאסף ע"י הרוצחים מביתנו יחד עם הגאון ר' אלחנן וסרמן וצללה"ה ועוד, ומת על קה"ש במבצר התשיעי בקובנה ביום י"ב תמוז תש"א. בעל רגש כביר היה, אהוב ונחמד על כל חבריו ורואיו.

אחותנו היקרה מרים ע"ה — אשר היתה אהובה על הכל בטוב לבה, — נהרגה עם חיסול גטו קובנה בפיצוץ הבונקר בו התחבאה מחמת המציק. אחינו ר' ישראל ע"ה הוא אשר חלק גדול לו בספר זה, כי כל המאמרים העתיק הוא מכי"ק של אאמו"ר ע"ה. הוא התבטל לגמרי לפני אאמו"ר ע"ה ושימש אותו כתלמיד מובהק. עדינות נפשו ושאר רוחו עמדו לו גם במחנה הריכוז, ברא כרעיה דאבה ביראת ה' טהורה. הוא מת בעקבות תאונת-עבודה איזמה במחנה קאופרינג על יד מינכן ביום כ"ג טבת תש"ה, ושם מגוחתו בקבר אחים ענקי.

תראה נפשם צרורה בצרור החיים